

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PARLAMENTI TARIXI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7789802>

ELSEVIER

Received: 22-03-2023

Accepted: 22-03-2023

Published: 22-03-2023

Asadova Olimaxon Husen qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti
Tarix fakulteti 3 bosqich talabasi

Abstract: Ushbu maqolada O'zbekiston respublikasi parlamenti tarixi yoritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda qonun chiqaruvchi oliy davlat vakillik organi – parlamentni shakllantirishga qaratilgan bir qator islohotlarni va saylovlar amalga oshirilganligi haqida faktlar qisqacha berib o'tilgan.

Keywords: . Oliy Kengash, parlament, hokimiyat, partiya, fraksiya, saylov.

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

O'zbekistonda davlat va jamiyat hayotini yanada farovonlashtirishga xizmat qiladigan islohotlar ko'lamini kengayish bilan birga qonun ijodkorligi sohasida ham ko'plab faol tashabbuslar ko'zga tashlanmoqda. O'zbekiston Respublikasi parlamentini ikki palatali ko'rinishga keltirish yuzasidan umumxalq referendumining o'tkazilishini va uning natijasida ikki palatali parlamentga asos solinishini davlat hokimiyati bo'linish tizimi va boshqaruvi sohasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar natijasida e'tirof etish mumkin.

Butun dunyo tomonidan e'tirof etilgan va tan olingan, demokratiyaga xos bo'lgan davlat hokimiyat bo'linish prinsipini O'zbekistonda ham joriy etilishi edi. Keyinchalik, 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 11-moddasida ham bu tizim quyidagicha belgilandi: - "O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi - hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishi prinsipiga asoslanadi".[1]

Huquqiy asoslar yaratilgach, O'zbekiston qonun chiqaruvchi oliy davlat vakillik organi - parlamentni shakllantirishga qaratilgan bir qator islohotlarni amalga oshirdi. Mustaqillikni endi qo'lga kiritgan paytda, 1990-yil 18-fevral va 4-mart kunlarida o'tkazilgan saylov natijalariga ko'ra saylangan qonun chiqaruvchi hokimiyat organi - Oliy Kengash faoliyat yuritardi. Amaldagi, ya'ni Sobiq Ittifoqdan meros bo'lib qolgan qonun chiqaruvchi hokimiyat - Oliy Kengash bir palatali parlament edi.[2]

Mustaqillikka erishgach, Oliy Kengash tarqatib yuborilmadi, balki u o'z faoliyatini yana davom ettirdi. Bu borada O'zbekiston "Kechuvda otlar alishtirilmaydi", - degan naqlga amal qildi.

Totalitar tuzumdan chiqqan jamiyat respublika tuzumiga ega bo'lgan huquqiy, ijtimoiy, dunyoviy davlat qurishga kirishdi. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganidek, "Biz ozodlikka erishgan ilk kunimizdan boshlab, o'z milliy davlatchiligimizni tiklashga kirishgan dastlabki paytdayoq niyat va muddaolarimizni butun dunyoga ochiq-oydin ma'lum qilganmiz: maqsadimiz aniq – O'zbekistonda huquqiy, demokratik davlat qurish... Eng muhim gap shuki, boshlagan barcha islohotlarimizning pirovard maqsadi bitta – adolatli jamiyat barpo etish".[3]

Sobiq Ittifoq davrida O'zbekistonda qonun chiqaruvchi hokimiyat amalda hech qanday kuchga ega emas edi. Mustaqillikka erishgach esa bularning bari ortda qolib, O'zbekiston o'z yo'lini o'zi tanlaydigan va belgilaydigan bo'ldi. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida to'plangan parlamentarizm tajribasi, O'zbekiston xalqining qadriyatlari va mentalitetini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan mazkur qonunlarda ikki palatali parlamentning vakolatlari va faoliyatining tashkiliy shakllarini aniq belgilab bergan.

Oliy kengash 1990-1994-yillar mobaynida faoliyat olib bordi. Oliy Kengashning bu davri milliy parlamentimiz shakllanishining birinchi bosqichi hisoblanadi. Bu davr O'zbekiston milly parlament tizimi shakllanishining birinchi bosqichi sifatida tarixga aylandi. Besh yillik faoliyati davrida o'n olti marta sessiya o'tkazgan Oliy Kengash 200 ga yaqin qonun, 500 dan ziyod qaror qabul qildi.[4] Mustaqillik Deklaratsiyasi, Asosiy qonun – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kabi qonunlar shular jumlasidandir.

O'zbekistonda qonun chiqaruvchi hokimiyat O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi amalga oshiradi. Konstitutsiyamizning XVIII bobi "O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi" deb nomlandi. Unga asosan, Oliy Majlis O'zbekiston fuqarolari tomonidan umumiy, teng, to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish orqali ko'ppartiyaviylik asosida saylanadigan, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradigan oliy davlat organi deb belgilandi. Vakolat muddati besh yil qilib o'rnatildi. Konstitutsiyaga asosan, Oliy Majlis bir palatali strukturada tashkil qilinishi nazarda tutildi. Yangi saylangan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi o'zining shakllanishi, o'z faoliyatini tashkil etish tartibotlari, ish yuritish mazmun-mohiyatiga ko'ra, yangi, zamonaviy parlament bo'lib, avvalgi qonun chiqaruvchi hokimiyat – Oliy Kengashdan butunlay farq qilardi. Birinchi farq shundaki, avval ko'rganimizdek, Oliy Majlisga saylov ko'ppartiyaviylik asosida o'tkazildi. Har bir saylov okrugida 2-3 nomzod deputatlik uchun kurashdi. Saylovchilarga amalda ana shu nomzodlardan tanlab olish huquqi berildi. Shunday ko'ppartiyaviylik tamoyili Oliy Majlis ishida ham joriy etildi.

Ikkinchidan, Oliy Majlisga, mahalliy hokimiyat vakillik organlariga saylovlarni tashkil etishda sinfiy yondashuv nodemokratik tamoyil sifatida rad etildi. Avvalgi saylovlarda Oliy Kengashni shakllantirish jarayonida ishchilar sinfi, kolxozchi dehqonlar, xalq ziyolilarining o' rni va soni oldindan belgilab qo' yilar edi. Oliy Majlis deputatlari esa turli partiya va harakatlarning vakillaridan iborat nomzodlar orasidan muqobillik asosida saylandi.

Uchinchidan, parlamentning kuchi deputatlarning o' z saylovchilari bilan kundalik munosabatida, yaqin muloqotida ekanligidan kelib chiqib, Oliy Majlis saylovchilar bilan uzviy aloqada bo' ldi. Avvalgi Parlamentda bu masalaga unchalik e' tabor berilmas edi.

Ilk marotaba Oliy Majlisni shakllantirish uchun o' tkazilgan saylovlardan so' ng, 1995-yil 23-24-fevral kunlari Birinchi chaqiriq O' zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasi bo' lib o' tdi va rasman ilk bora saylangan Oliy Majlis o' z faoliyatini boshladi. Sessiyada birinchi prezidentimiz I.A.Karimov ta' kidlaganidek - "O' zbekistonning siyosiy - ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari" to' g' risida keng qamrovli ma' ruza qildi. "Vakillik hokimiyatini vujudga keltirishning jahondagi eng demokratik tizimlaridan biri tashkil etildi. O' zbekiston Parlamenti - Oliy Majlis ilk marta ko' ppartiyaviylik asosida saylandi"[5].

Sessiyada parlamentchilikning demokratik asoslarini yanada rivojlantirishga e' tabor berilib, rahbariyat kengaytirilib Rais va to' rt kishidan iborat Rais o' rinbosarlari saylandi. E.X.Xalilov yakdillik bilan Oliy Majlis raisi, B.I.Bugrov, B.A.Shodiyeva, A.Q.Qosimovlar ham bir ovozdan Rais o' rinbosarlari qilib saylandilar[6].

Ko' ppartiyalilik tamoyili asosida tashkil topganligi va shu tamoyil asosida faoliyat ko' rsatayotganligi Oliy Majlisning jamiyat taraqqiyoti keyingi bosqichidagi o' ziga xos xususiyati hisoblanadi. Birinchi sessiyada O' zbekiston Parlamenti hokimiyat vakillik organlaridan saylangan 120 kishidan iborat deputatlar blokini, 69 deputatdan tarkib topgan Xalq demokratik partiyasi fraksiyasini, 47 deputatni uyushtirgan - "Adolatsotsial-demokratik" partiyasi fraksiyasini, 14 deputat ishtirokidagi - "Vatan taraqqiyoti" partiyasi fraksiyasini ro' yxatga oldi. Oliy Majlisga o' tkazilgan dastlabki saylov shuni ko' rsatib turibdiki, hokimiyat vakillik organlaridan ko' rsatilgan nomzodlar parlamentda ko' p o' rinni egallashgan.

Oliy Majlisning dastlabki besh yillik faoliyatini tahlil qilib uni samarali o' tdi deyishga to' la asosimiz bor. Boisi, 1995-1999-yillar mobaynida Oliy Majlis 15 ta sessiya o' tkazdi va ularda 145 ta qonun, 468 ta qaror, 10 ta kodeks va 2 ta milliy dastur qabul qildi va amaldagi qonunlarga jami 216 ta qo' shimcha va o' zgartirishlar kiritdi[7]. Shuningdek, Oliy Majlis 70 ta xalqaro shartnomani ratifikatsiya qildi (tasdiqladi), xalqaro Konvensiyalarga qo' shilish to' g' risida 58 ta

qaror qabul qildi[8]. Bu ishlar natijasida jamiyatimizning huquqiy sohalari yanada kengaydi hamda qonun va huquqiy hujjatlar bilan boyib borgan.

Keyingi yillarda islohotlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida shunday ta'kidlab o'tganlar: "Islohotlarimiz samarasini oshirishda parlament, deputat va senatorlarning o'rni va roliga alohida to'xtalishni joiz deb hisoblaganlar. 2018 yil 12 iyulda Oliy Majlis a'zolari bilan bo'lib o'tgan uchrashuvda parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisiga aylanishi zarurligini alohida ta'kidlab amaliy chora tadbirlar dasturini tasdiqlagan edilar". [9]

Xulosa qilib shuni aytadigan bo'lsam tahlil qilish jarayonida qonun chiqaruvchi hokimiyatni shakllantirish bilan bog'liq quyidagi jihatlarni alohida ta'kidlab o'tish lozim.

Mustaqillikning ilk kunlarida butunlay yangitdan qonun chiqaruvchi hokimiyatni shakllantirish imkoni yo'q edi. Lekin Oliy Majlisga saylovlar demokratiyaning asosiy shartlaridan biri bo'lgan ko'ppartiyaviylik tizimi joriy etilgan bo'lib, qabul qilinayotgan qonunlar aholi farovonligini, jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga qaratilgan hamda demokratik tamoyillar aks etganini ko'rish mumkin. Lekin milliy parlamentimiz tarixiga nazar tashlasak, ikki palatali parlamentning dastlabki chaqirig'i Qonunchilik palatasida faoliyat yuritgan fraksiyalar yo'l qo'ygan kamchiliklar bilan yodda qoldi. Lekin keyingi chaqiriq, ya'ni bugungi kunda faoliyat yuritayotgan parlament bir qator hayot talab qilayotgan, islohotlarni yanada chuqurlashtirishga ko'maklashadigan qonunlarni qabul qildi. Olib borilgan islohotlar orasida yana Qonunchilik palatasida 15 ta o'rinni O'zbekiston Ekologik harakatiga ajratilgani, ayniqsa, bugun dunyoda global darajaga ko'tarila olgan ekologik muammoni O'zbekiston sharoitida oldini olish borasida qilingan muhim qadam sifatida baholash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон. 1992.
2. Мустақил Ўзбекистон тарихи. Ўзбекистоннинг янги тарихи.- Т.:Шарқ. 2000.
3. Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуғ. –Т.: Ўзбекистон. 1998.
4. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Мустақил Ўзбекистон тарихи. 3-том. – Т.: Шарқ, 2000.
5. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболнинг тамойиллари. –Т.: Ўзбекистон, 1995.

6. <https://parliament.gov.uz/ru/> murojaat etilgan sana 13- aprel 2022 yil
7. Ўзбекистонда жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох қилиш йўлида. – Т.: Академия, 2005.
8. Усмонов Қ. Ўзбекистонда парламент тараққиётининг янги босқичи. – Т.: Фафур Фулом, 2004.
9. О‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2018 yil 28 dekabr.Т.: “О‘zbekiston”, 2019 yil